

HEINRICH SCHLIEMANN
Kahramanlar Çağının İzinde

HEINRICH SCHLIEMANN 1822'de Almanya'nın Ön Pomeranya bölgesinde bir kasabada doğdu. Genç yaşlarında ticaretle uğraştı. Çok gezdi, birçok yaşayan dilin yanı sıra Latince ve Eski Yunanca öğrendi. Keşif hevesiyle Kuzey ve Orta Amerika'ya, Asya'ya geziler yaptı. Bu arada Paris-Sorbonne Üniversitesi'nde eski çağ tarihi ve dil öğrenimi gördü. 1868'te Yunanistan'a, 1870'ten itibaren aralıklarla Osmanlı hükümetinin izniyle Türkiye'ye düzenlediği araştırma gezileri ve buradaki bulguları ona büyük ün kazandı. Gerek önemli miktarda tarihî eseri Almanya'ya götürmesiyle ilgili, gerek arkeolojik ilgisinin "amatörlüğü" ile ilgili uzun süren münakaşalara konu oldu. Yine'de Londra'da ve Berlin'de saygın bilim kuruluşlarına üye kabul edildi. 1890'da Napoli'de öldü.

İletişim Yayınları 2561 • Tarih Dizisi 126

ISBN-13: 978-975-05-2300-7

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Işıl Kurnaz

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HEINRICH SCHLIEMANN

Kahramanlar Çağının İzinde

Heinrich Schliemann
ve Troya Kazıları

DERLEYEN VE ÇEVİREN
Hulki Demirel

İÇİNDEKİLER

<i>DERLEYENİN NOTU</i>	7
GİRİŞ: HÜMANİZMDEN POZİTİVİZME: SCHLIEMANN, TROYA KAZILARI VE ALMAN ARKEOLOJİ GELENEĞİ ÜZERİNE	
SUAVİ AYDIN	9
1 HOMEROS'UN MESAJI.....	37
2 ODYSSEUS'UN DÜNYASI.....	63
3 AGAMEMNON SEFERİ.....	97
4 TROYA'YI ARARKEN.....	115
5 BİR RÜYA GERÇEK OLUYOR.....	155
6 BULGULAR VE YANILGILAR.....	183
7 PRIAMOS HAZİNESİ.....	201
8 MİKEN'İN ALTIN MASKELERİ.....	223
9 VE TEKRAR TROYA'DA.....	249
10 HOMEROS ABARTMIŞ MIYDI?.....	259
11 GEÇMİŞTEN GEÇMİŞE.....	275

DERLEYENİN NOTU

Bugün Atina Birinci Mezarlığı'nda, henüz kendisi hayattayken tamamen kendi fikirleri doğrultusunda, bir nevi vasiyet olarak inşa ettirdiği, klasik bir Helen tapınağı gibi görünen mozalesinde yatıyor bu son derece zeki ve tutkulu olduğu su götürmez, ilginç adam. Ama bugün bile tartışılan bir dâhi o. Kimileri onun arkeoloji biliminin önemli öncülerinden biri olduğunu düşünürken kimileri Homeros'un Troya'sını bulmaya çalışırken açtığı büyük kazı çukurları ve yarmalarla, şehrin üst katmanlarını hiç acımadan tahrip edişini hiçbir şekilde affedemiyorlar; Türkiye'de bunlara, onu Priamos'un hazinesini çalıp götürmekle suçlayan azımsanmayacak sayıda insan da ekleniyor.

Ben bu konuda kendi yorumumu burada belirtmek istemiyorum, zaten benim ne düşündüğüm çok da önemli değil; ama bir konu beni hep rahatsız edegelmişti: Türkiye'de hep başkalarının Schliemann hakkında düşündüklerini okuyabiliyorduk, hikâyenin başaktörünün düşüncelerine fazla itibar eden yoktu. Neredeyse binlerce sayfa kazı raporu, mektup, makale yazmış bir insan, Türkçede adeta dilsiz muamelesi görüyordu. Kaldı ki Schliemann'ın yazdıkları, arkeoloji bilimi için önemli bir kaynak olmanın yanı sıra dönemin coğrafyasına ve yaşamına tutu-

lan önemli bir aynaydı da aynı zamanda. Bu nedenle başta Die Goldschätze der Antike'den geniş ölçüde yararlanarak, ancak yazarın diğer eserlerine de müracaat ederek böyle bir derleme yapıp Türkçeye çevirmeye niyetlendim, umarım öğrenmekten keyif alan, merak sahibi insanlara bir hizmetim dokunmuş olur. Meraklarının hiç sona ermemesi dileğiyle.

HULKİ DEMİREL

GİRİŞ:
HÜMANİZMDEN POZİTİVİZME:
SCHLIEMANN, TROYA KAZILARI VE
ALMAN ARKEOLOJİ GELENEĞİ ÜZERİNE

SUAVİ AYDIN

Schliemann, yağmacı arkeoloji döneminin son temsilcilerinden biridir. Daha doğrusu, kazılarında yaptığı yanlışlar, icatlar ve işlerinin önemi üzerinden, yağmacı arkeoloji ile metodik arkeoloji arasında bir köprü olarak görülebilir. Aslında pek çok yerde kazı yapmış, ama bu kazıların hiçbiri sistematik ve metodolojik bir dikkat içermemişti. Schliemann, Aydınlanma'nın altyapısını kuran klasik literatürün etkisinde gelişen Alman *Bildung* geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak, bu literatürün (bilhassa Homeros'un) anlatısı ile sahadaki karşılığı arasında köprü olmaya çalışan, “efsane”nin “saha”daki karşılığı ile meşgul olan ve bu nedenle de efsanenin veya anlatının gerçeklikle buluştuğu taşınır ve taşınmaz buluntuların peşine düşen bir modern zaman adamıdır. Malûm, bu buluntuların şahikası “Priamos'un hazinesi” idi ve Schliemann bu “hazine”yle ilişkilendirdiği bütün malzemeyi Almanya'ya taşıymıştı.

Nietzsche'nin teslim ettiği gibi Homeros, idealize edilmiş bir Greko-Romen geçmişin erken modern zamanlarda kazandığı saygınlığa paralel biçimde (ama aynı zamanda yazdığı varsayılan şeylerin tarihselliği, anonimliği ve eserinin kronotopisinden bağımsız olarak) klasisizmin inşa ettiği bir değerdi. Aynı zamanda, klasik dönem araştırmalarında problem kurucu bir rolü var-

di. Öte yandan, klasik geçmişten klasik öncesine ve Miken Tunç Çağı'na kapı açıyordu. Dolayısıyla Nietzsche'nin deyişiyle Homeros'un eseri, klasik döneme ait olmayan –bir bakıma barbarca– değerleri içinde taşıyan bir kaynak olarak işlev görmekteydi. Özetle Nietzsche'ye göre Homeros imgesi, aslında Homeros'un asıl fikriyle hiç de bağdaşmayan, tam olarak klasisizmin bir ürünüydü.¹ Nitekim Homeros'un (ya da Nietzsche'nin deyimiyle “Homeros problemi”nin) yeniden gündeme oturması 18. yüzyılın ikinci yarısında ve daha kuvvetli olarak 19. yüzyılda gerçekleşti. Alman romantizmi içinde onu ve dünyasını merkeze koyan, onu bir ilk örnek olarak selamlayan en önemli değinmeler Goethe, Schiller ve Hölderlin'den geldi. Homeros, Alman romantizminde “Avrupa şiirinin babası” olarak kabul edildi. Hölderlin onun için “şairlerin şairi” diyordu. Hatta o “şiirin mesihi babası” idi. Eserinin düzgün çevirilerinin yapılmasına girişildi; şiiri Almancada taklit edilmeye çalışıldı; akademisyenler Homeros'un şiirinin ilk örneklerine ilişkin bilmeceyi çözmeye soyundu. Böylece şairler, düşünürler ve filozoflar ortak bir amaç etrafında birleşti. 1770'te Homeros üzerine yazılan İngilizce metinler neredeyse tamamen Almancaya çevrilmişti.² Alman felsefe, sanat ve bilim dünyasında Winckelmann'dan Schliemann'a uzanan, Wohlleben'in deyişiyle bir “Homeros hayranları falankası”³ oluşmuştu. Özellikle sanat tarihinin kurucusu olarak bilinen, dolayısıyla metodolojik arkeolojinin de fikir babası sayılan Winckelmann Eski Yunan ve Roma uygarlığının büyük bir hayranıydı. Homeros'u da bu hayranlığın merkezine koymuştu. Pagan bir esini olan estetik ve fizikî mükemmeliğin merkezi ona göre Akdeniz'di ve klasik çağın Akdeniz dünyası “güzellik” idesini yaratmış ve bugüne taşımıştı. Bu yüzden Winckelmann, aynı zamanda, Almanya'da kiliseye karşı sekülerizmi Homeros ve eski

- 1 J. I. Porter, “Nietzsche, Homer, and the Classical Tradition”, *Nietzsche and Antiquity: His Reaction and Response to the Classical Tradition*, der. Paul Bishop, Glasgow, 2003, s. 8.
- 2 Joachim Wohlleben, “Homer in German Classicism: Goethe, Friedrich Schlegel, Hölderlin and Schelling”, *Illinois Classical Studies*, 15/1, 1990, s. 197-198, 207, 209.
- 3 Wohlleben, “Homer in...”, s. 198.

Akdeniz dünyasının güzellik ve mükemmellik ideali üzerinden savunan bir  nc yd ; buna bağlı olarak, kendisinin de yaptığı gibi, klasik kaynakları kendi dillerinden okumak gereğini salık veriyordu. Winckelmann'dan itibaren Homeros'u kendi dilinden okumak bir tutku ve ayrıcalık haline geldi.⁴

Winckelmann, bir eskiçağ biliminin (*Altertumswissenschaft*) gereğini savunan Friedrich August Wolf ve Wilhelm von Humboldt'a ilham veren kişilerin başında yer alıyordu. 1764 gibi erken bir tarihte yayımladığı kitabıyla o "Eskiçağ Sanat Tarihi" disiplininin öncüsü olmuştu.⁵ Wolf ve Humboldt ikilisi ise 1811'de Berlin  niversitesi'ni kurmuş ve Prusya düzeni içinde *Bildung* fikrine dayanan bir lise (*Gymnasium*) eğitiminin temelini atmıştı. Bu yeni  ğretim düzeni, klasik dillerin ve kültürün  ğretimi üzerine inşa edilmişti. Bu hümanist *Bildung*'un yarattığı enerjinin ve idealist amaçlarının yinelenmesi, özellikle *Vorm rz* d neminde⁶ *Altertumswissenschaft*'a ayrıcalık

4 Wohlleben, "Homer in...", s. 198-199.

5 Anıtsal eseri *Geschichte der Kunst des Alterthums* (*Eskiçağın Sanat Tarihi*), ağırlıklı olarak eski Yunan sanatına odaklanmakla birlikte, eski Mısır, Fenike, Pers, Etrüsk ve Roma sanat tarihine ilişkin geniş bir ereve çiziyordu. Bu kitap yerinde gözlemin bir ürünüydü ve daha sonra sanat tarihinin gelişimine ilham verecek biçimde sahanın sunduğu olanakları sonuna kadar kullanmıştı. Winckelmann'ın burada ortaya koyduğu yöntem " sl p analizi"nin ilk örneklerini sunmaktaydı ve yöntemine dahil ettiği malzeme-plastik bilgisi sanat tarihi araştırmalarının temel izleği haline gelecekti (kitabın benim de başvurduğum, tam üç yüz yıl sonra basılmış dipnotlu ve eleştirili yayımı 1964 yılında Wilhelm Senff tarafından yapıldı: Bkz. Johann Joachim Winckelmann, *Geschichte der Kunst des Altertums*, haz. Wilhelm Senff, Weimar, 1964: Verlag Hermann B hlhaus). Winckelmann'ın kurduğu bu sistematik, sanat tarihi üzerinden arkeolojiye uyarlandı. Katherine Harloe'nun deyişiyle bu eser, Winckelmann'ın sadece kendi kuşağına değil, Yunan ve Roma geçmişinin yeniden ve topyek n imgesel inşasına imk n verecek bir bakış aışıyla, birkaç Alman klasikçi kuşağına ilham vermişti (bkz. K. Harloe, *Winckelmann and the Invention of Antiquity. History and Aesthetics in the Age of Altertumswissenschaft*, Oxford, 2013: Oxford University Press, s. xxi).

6 *Vorm rz*, Almanca konuşulan dünyada Waterloo Savaşı (1815) ile başlayan ve 1848 Mart ihtilalleriyle sonuçlanan "Napoleon-sonrası"nın (*post-Napoleonic*) baskıcı dönemine verilen addır. 1848'e atıfla "Mart  ncesi" anlamına gelir. Bihassa Britanya Dışışleri Bakanı Lord Castlereagh ile birlikte Avrupa'da "muhafazak r düzen" kurmaya girişen Avusturya şansölyesi Metternich'in bizzat faili olduğu bir baskı ve kısıtlama dönemine tekabül eder. Bu coğrafyadaki g cl  Prusya Krallığı da Metternich'in yöntem ve siyasetini taklit etmiştir. Ancak bu

lı bir akademik konum sağlayan akademisyenler için stratejik bir gerekliliktir.⁷ Zira muhafazakârlığın ve liberalizm karşıtlığının yükselişe geçtiği bu dönemde klasik eğitim düşüncesi ciddi bir tehdit altındaydı ve Humboldtçu üniversitenin mensupları hem yarattıkları *Bildung* programına hem de üniversite idealine kuvvetle sahip çıktılar.

İşte Schliemann bu kültür ortamının bir ürünüydü. Hatıratında altını çizdiği gibi, babası da büyük bir Homeros hayranıydı ve çocukluğunda Schliemann'ın kafasını Roma şehirlerinin tarihiyle, bilhassa da Homeros destanı kişilerinin ve Troya'nın yaşadığı korkunç sonun hikâyeleriyle doldurmuştu. 1829 Noeli'nde ona hediye ettiği resimli *Çocuklar için Dünya Tarihi* de Almanya'da yayılan *Bildung* programının bir ürünüydü.⁸ Bu resimlerin ve hikâyenin destansı boyutunun bir çocuğun zihninde nasıl büyük bir etki yarattığını tahmin etmek güç değildir. Hatta babası bu geçmiş bilgisinin onda yarattığı heyecanı teşvik etmiş ve bir zaman gelip küçük Schliemann'ın Troya'yı kazacağı konusunda anlaşmışlardı. Üstelik kendini yetiştirmenin mükemmel bir örneği olan Schliemann, sadece Homeros ve eserlerini değil, bütün eski Yunan ve Roma tarihini, mitolojisini ve arkeolojisini, en azından o zaman mevcut bilgiyle eksiksiz öğrenmiş biriydi.

O dönemde sadece sanat ve edebiyat değil; felsefe de Homeros'a ve çağına dadanmıştı. Örneğin Schelling kendi sanat felsefesini bizatihi Homeros üzerinden inşa etmekte, hatta ona gelecek felsefe ve sanatında da bir rol vermeye çalışmaktaydı; Schlegel ise bu temelde bir epik-fenomenoloji icat etmeye girişmişti.⁹ Schiller Homeros zamanının şiirinde gıpta ve özlemle gördüğü anonimlik ve ortaklık duygusu üzerinden gününün toplumunu ve şiirini eleştiriyordu.¹⁰ Homeros'un kişiliğinde es-

evre, aynı zamanda, her baskı döneminde olduğu gibi eşzamanlı olarak yükselen devrimci düşünce ikliminin de yeşerdiği evredir.

7 Bkz. Suzanne Marchand, *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970*, Princeton: Princeton University Press.

8 Bkz. bu kitapta s. 40

9 Wohlleben, "Homer in..." , s. 200-201, 204-207.

10 Schiller şöyle diyor: "Homerosçu anlamda bir halk şairini ya da ozanını bugünde aramak artık beyhudedir; dünyamız, toplumun bütün üyelerinin az ya da çok

ki Yunan'daki bilgeliğin, epik ölçülülüğün ve güzelliğin peşine düşen klasikçiler gibi, Schliemann da onun rehberliğine sonsuz bir güven duymuş ve Doğu Akdeniz dünyasındaki gezilerinde Homeros'un tasvirlerine harfiyen uymuştu. Neredeyse bütün gezisi Homeros anlatısının izinden yürümüştü ve attığı her adımda adeta *Iliada* ve *Odyssea*'yı yaşamıştı. Bu engin romantizm onu efsaneyle gerçek arasında zorunlu bağıntılar kurmaya itecek ve gördüğü yahut bulduğu herşeyi efsanedeki bir anlatıyla veya manzarayla ilişkilendirecekti.¹¹ Bunu anılarında "doğruluğuna olan inancım İncil'e olan inancımdan daha az olmayan İliada'daki bilgilere duyduğum güvenle"¹² Hisarlık Tepesi'nin altını üstüne getirdiğini söyleyerek teyit etmişti.

Bu aynı zamanda, tarihselciliğin erken bir izdüşümüydü. Almanya'da 18. yüzyılda ortaya çıkan edebiyat ve kültür çevreleri modern uygarlığın dar görüşlü ve kuru rasyonalizmine karşı çıkmak; hatta eski moda Protestanlığın insanı tevazuya, dünyevî hayatın günahkârlığa çağırان cazibesinden kaçınmaya, kendi bedeninin ihtiyaçlarını küçük görmeye ve önemsememeye, tutumlu bir hayat sürmeye davet eden kuru çağrısını reddetmek için önemli bir araç olarak gördükleri klasisizme, klasik dilleri öğrenmeye, bâtil ve pagan sayılanları bu yolla yüceltmeye sarıldılar. Bu bağlamda 1770'lerde Homerik şiir Burjuva-Protestan eğitiminin ortak konusu haline gelmişti. 1800'lerin başlarında Alman edebiyatı artık daha çok klasik antikitenin bu modern çağda nasıl ihya edilebileceği ile ilgiliydi.¹³ Özellikle, Alman romantizminin kurucularından sayılan Herder tarafından Homeros okumaya teşvik edilen Goethe bu tavrı ken-

aynı duyguları ve görüşleri paylaştığı Homeros zamanının dünyası değil. Orada onlar kendilerini kolayca kendilerinin de paylaştığı bir şiirin içinde tanımlayabiliyorlardı" (*Schillers Werke, Nationalausgabe XXII: Vermische Schriften*, der. H. Meyer, Weimar, 1958, 245 f.'den akt. Wohlleben, "Homer in...", s. 209).

11 Bu o kadar ileri ölçüdeydi ki, örneğin zamanın arkeologlarının Homeros'un "iki pınar" tanımı üzerinden Troya ile modern Pınarbaşı köyünü özdeşleştiren tespitlerinin yanlış olduğunu engin zekâsı ve gözlem gücüyle hemen kavramış ve buna dayanarak Troya'yı Hisarlık Tepesi'nde bulana kadar durmamıştı. O "iki pınar", bu "iki pınar" değildi. Bkz. bu kitapta s. 117.

12 Bu kitapta s. 160.

13 Wohlleben, "Homer in...", s. 199-200.

di edebiyatına çok geniş bir biçimde işledi (mesela *Genç Werther'in Acıları*'nda, *Hermann und Dorothea* ve *Alexis und Dora* gibi epik ve lirik denemelerde ve hatta *Faust*'ta).¹⁴

Kendisini Troya'yı ve Miken'i keşfetmeye adanmış Schliemann, bu büyük seferberliğin en önemli parçalarından biri olmuştu. Alman milliyetçiliğinin yükseldiği II. Wilhelm çağından itibaren Alman arkeolojisi artık daha çok Aryan geçmişin izleriyle uğraşüyor ve klasik kazılar giderek akademik bir prestij alanına sıkıştıyordu. Bu yüzden Türkiye topraklarında Aryan geçmişin protohistorik şahıkası sayılan Hititlerin başkenti Hattuşa kazısını almak, artık Troya'yı kazılmaktan daha önde gelen bir hedefti.¹⁵

14 Goethe üzerindeki eski Yunan etkisi için şu kaynaklara bakılabilir: Uwe Petersen, *Goethe und Euripides: Untersuchungen zur Euripides-Rezeption in der Goethezeit*, Heidelberg, 1974. C. Winter; Karl Reinhardt, "Tod und Held in Goethes Achilleis", *Beiträge zur geistigen Überlieferung*, Godesberg, 1947. Verlag Helmut Küpper, s. 224-265; G. Lukács, *Goethe and his Age*, çev. R. Anchor, Londra, 1968, Merlin Press; Humphry Trevelyan, *Goethe and the Greeks*, Cambridge, Londra v.d., 1941, Cambridge University Press.

15 Kurt Bittel, Amerikalı Carl Blegen'in "sürdürülmesi kaçınılmaz" olan Troya kazısını geniş bir Amerikan kazı heyetiyle yeniden başlatmak konusunda şiddetli bir ilgi duyduğunu, 1931'de Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün bu isteğe ya da bir Alman-Amerikan işbirliğine nasıl bakacağını bilemediğini, ama Blegen'in bunu bir şekilde başardığını söyler. O sıralarda Hrozny'nin Boğazköy'deki çivi yazılı Hitit metinlerini çözmesi ve bunun üzerine Hitit kültürünün eski Avrupa ve eski Doğu sahalarının çok önemli bir parçası olduğunun anlaşılmasıyla, hem Hititlere hem de başkentleri Hattuşaş'a arkeolojik bakışın farklı bir yön kazandığını ekler. Hem Alman Arkeoloji Enstitüsü hem de Alman Şark Cemiyeti Hattuşaş, yani şimdiki Boğazköy'le artık yakından ilgilidir. Ancak 1926 ve 1927 yıllarında Almanya'nın içinde bulunduğu büyük mali bunalım nedeniyle, daha önce Babil ve Assur kazılarında olduğu gibi geniş bir kazı kampanyasının yapılmasına olanak yoktur. Bu yüzden başlangıçta kazı küçük boyutlu tutulmuş; masrafları sınırlı tutmak için 1927 ya da 1928 sezonunda kazıyı Chicago Üniversitesi ile Şark Enstitüsü'nün beraber yapmasına niyet edilmiş, ancak Chicago'nun buna pek ilgi duymaması nedeniyle bu işbirliğinden vazgeçilmişti. Ancak durum çok açıldı: Boğazköy eski bir "Germen sahası" olarak kabul edildiği için Berlinli Assurolog Winckler'in olağanüstü çabasıyla bu kazı için Alman Şark Cemiyeti'nden destek ve fon sağlandı. Arkasından Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün desteği geldi ve Alman arkeologlar Boğazköy'e karşı daha fazla ilgisiz kalamadı. Troya'nın bir kazı alanı olarak çok daha kolay gözden çıkarıldığı, ama buna karşılık Hattuşaş kazısına yönelik ilginin gittikçe yükselmesine bağlı olarak buraya seferberâne bir destek sağlanabildiği açıkça görülmektedir. Bu durumun Almanya'da tarihe ve arkeolojiye karşı duyulan ilginin nesnesindeki büyük değişimle ilgisi açıktır (bkz. Kurt Bittel, *Rei-*

Alman tarihselciliğinin içinden çıktığı ve klasik geçmişin “kahramanlık” temasına ve dehasına sıkı sıkıya sarılan Alman romantizmini öldürenler yine geç dönemin Alman tarihselcileri oldu. Alman geleceği, eski Yunan ve Roma’ya adanmış bir hayranlık ve onun düşünsel ihyasıyla değil, bizatihi Alman geçmişinin “kahramanlık” temasıyla ve geçmişteki Alman dehasının keşfiyle kurulacaktı. Öldürücü darbeyi ilk vuran hiç şüphesiz Nietzsche idi. Nietzsche’ye göre klasisizm ideali parazitli, aşırı basitleştirilmiş bir karikatürden başka bir şey değildi; doğasında bu idealleştirmeyi ve basitleştirmeyi barındırıyordu. Nietzsche, özellikle klasik dillerin bilhassa lise çağında öğrenilmesi ve bu yolla klasik geçmişle doğrudan ilişkiye geçilmesi şeklinde tezahür eden klasikçi *Bildung* programının, taraftarları ve muhatapları bakımından yararsız ve nafile bir iş olduğunu, sadece steril, cansız ve taklitçi (*epigonenhaft*) bir faaliyet olarak görülebileceğini söylüyordu. Homeros kendi geçmişine aitti; bu yüzden ne ahlâki ne de estetik bir vaadi olamazdı, tıpkı varoluş problemi hakkında bir şey söyleyemeyeceği gibi... Dolayısıyla klasik geçmiş Alman gençliğine bir şey söyleyemezdi, tıpkı onların da klasik geçmiş hakkında bir şey söyleyemeyeceği gibi...¹⁶ Nietzsche’nin sanattaki izdüşümü ise Germen mitolojisinin kahramanlarını kendi sanatında ihya etmeye girişen Richard Wagner olacaktı. Başlangıçta Winckelmann’ın kuramsal ve pratik öncülüğünde Eski Yunan ve Roma uygarlığını keşfe girişen büyük arkeolojik seferberliğine ise pozitivist bir “Alman prehistoryası” kurmaya girişen Gustaf Kossinna cevap verecekti. Kossinna, pozitivist tarih okulunun öncüsü Leopold von Ranke’nin arkeolojideki izdüşümüydü.

Almanya’da Germen milliyetçiliğinin ve Aryan ırkçılığının etkisi geçtikten sonra da, idealist Helenseverliğin yönlendirdiği eski Yunan ve Roma arkeolojisi ile (filoloji, epigrafi, sanat

sen und Ausgrabungen in Ägypten, Kleinasien, Bulgarien und Griechenland 1930-1934, Mainz ve Stuttgart, 1998, Akademie der Wissenschaften und der Literatur ve Franz Steiner Verlag, s. 132, 139, 204-206).

16 Friedrich Wilhelm Nietzsche, “Über die Zukunft unserer Bildungsanstalten”, *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe, Band I (1872)*, der. G. Colli ve M. Montinari, Berlin, 1999, de Gruyter, s. 703-704.

tarihi ve eski çağ tarihi dahil) klasik çağ araştırmalarının, önce söz konusu idealizmi yitirmiş ve profesyonelleşmiş tarihselci bir akademizme, ardından tarihselciliğin de gözden düşmesiyle, sadece modern arkeoloji ve sanat tarihinin parçaları olan birer alt-disiplin haline dönüştüğünü görürüz.¹⁷ Daha öncesinde Kossinna, aslında adlarını anmasa da Winckelmann ve izleyicilerini ciddi biçimde suçlayarak, onların güzellik ve uygarlık fikrinin hatta her türlü kültürel ilerlemenin ancak Roma etkisi Ren Nehri'ni geçtikten sonra, yani Germanlerin “güneyin kültür zonunun ışığına maruz kalmasıyla” German ülkelerine girebildiği; bundan öncesinin ise yağmacı ve barbarca bir karanlık çağ olduğu düşüncesini artık okullardan söküp atıklarını söyleyerek övünür. Kossinna'ya göre onlar birer “cahil”di; Almanlar ve Alman geçmişi hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Almanlar aslında bağımsız olmak ve hiçbir yardım almadan onu ileri götürmek yeteneği bakımından duyulmamış, eşi benzeri görülmemiş kendinde bir doğal halktı ve daima öyle kalmışlardı. Güney Avrupa'dan gelen her türlü kültürel akım daima bu kültürü bozmuş ve çürütmüştü: “Oysa ortaöğrenim görmüş herhangi bir kişi bugün, genellikle Almanya'da son üç çeyrek yüzyıldır kültür hayatına dair kazanılmış ne varsa bunun hümanizm, yani Rönesans sayesinde elde edildiği görüşünün mahcubiyetini yaşar”dı. Buna göre Alman kökenli ne varsa “kültür değildi”, “medeniyetsiz, karanlık, barbar Ortaçağlardan kalmaydı”. O yüzden bilhassa klasisizme ve onun orta ve yüksek öğrenimdeki etkisine karşı savaş açmak gerekmişti. Kossinna 20. yüzyılın şafağında (kitabının ilk basımı 1912 yılındadır) artık bu savaşın kazanıldığını müjdeler.¹⁸

Vormärz devrinde klasisizme yönelmeye başlayan ve yukarıda söz ettiğim gibi sonuç veren erken tehdit, aslında büyük Alman felsefecilerinin hemfikir olduğu, *Bildung* anlayışına dayanan eğitim ve kültürelleme girişimine büyük bir darbe vurama-

17 Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Suzanne Marchand, *Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970*, Princeton, 1996, Princeton University Press.

18 Gustaf Kossinna, *Die deutsche Vorgeschichte: Eine hervorragend nationale Wissenschaft*, Leipzig, 1934 (6. baskı), Verlag von Curt Kabitzsch, s. 7-8.

mamıştı. Bu tehdidin gerçek bir politik-değişikliğe yol açması Alman Birliği'ni bekleyecekti. Milliyetçi hatta ırkçı renklerin hâkim hale gelmesine uygun bir ortam yaratan Bismarck (ya da Birlik) döneminde başlayan Pan-germenist tehdit ise öncekinden oldukça farklıydı. Bismarck'ın açtığı yolda yürüyen, üstelik arkeolojik kazıların coşkulu bir destekçisi de olan¹⁹ Kaiser II. Wilhelm, 1890 yılında Prusya Okul Konferansı'nda yaptığı ünlü konuşmada, "Gymnasium'a giden herkesin geriye dönüp baktığında neyin eksik olduğunu göreceğini" söylüyordu: Ulusal bir esas yoktu. "[Orada] genç Helenleri veya Latinleri değil, ulusal genç Almanları yetiştirmeliyiz" diyordu.²⁰ Kaiser, orta-öğretimin klasikçi etkiden arındırılması ve eğitimin germenizasyonu yolunda eğitim sistemine doğrudan müdahale etmişti.²¹ Bu müdahalenin sonuçları, giderek ırkçı tonların ağır bastığı, biyolojik ve kültürel bakımdan "saf halk" idealini besleyen ve yayan bir kültür politikasıyla sonuçlandı. Nazi dönemindeki Aryanizm ise özellikle güzellik, mükemmellik ve saflık idealeri bakımından eski Yunan geçmişiyle yeniden-ve-kuvvetli bir ilişki kurulmasına yol açtı.²² Ancak bu ilişkinin eski Yunanların Aryan sayılmalarıyla ve bu yolla modern Germenlerle ilişkilendirilebilmesi, öte yandan özellikle mimarî sonuçları çok açık görülebilen anıtsal bir saflık-güzellik-mükemmellik arayışı bağlamında okunması gerekir.²³ Klasisizmin Alman roman-

19 Marchand, *Olympus: Archaeology...*, s. 192-199.

20 Kaiser II. Wilhelm, "Eröffnungsrede", *Verhandlungen über Fragen des höheren Unterrichts*, Berlin, 4 bis 17. Dezember 1890. *Im Auftrage des Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medicinal Angelegenheiten*, Berlin, 1891, Hertz, s. 72.

21 Bu konuda bkz. Konrad H. Jarausch, *Students, Society and Politics in Imperial Germany: The Rise of Academic Illiberalism*, Princeton, 1982, Princeton University Press; James C. Albisetti, *Secondary School Reform in Imperial Germany*, Princeton, 1983, Princeton University Press.

22 Bu sayede bazı Helenseverler kendilerini ırkçıların ve Germencilerin hisşından belli ölçülerde koruma şansı bulabilmişlerdi (bkz. Frederic Spotts, *Hitler and the Power of Aesthetics*, New York, 2003, Overlook Press, s. 20-23).

23 Jan Nelis'in deyişle Hitler'in sanata ve mimariye karşı duyduğu saf tutku, aslında oldukça seçmeci bir geçişimi (*osmosis*) temsil etmekteydi. Hitler'in mimarî görüşündeki en istikrarlı öge, yeniden doğan saf Almanya'yı ve Alman ırkını, çirkin ve "gen bozan" (*disgenic*) her türlü etkiden tamamen temizleyecek bir araç olması bakımından ona yüklenen biyopolitik roldü. Sanat ve mimarî

tizmini etkilediği ve beslediği çağdaki hümanist ve evrenselci etkilerden tamamen arındırılması ve bu yolla ikinci bir “gelecek icadı” dalgasının örgütlenmesi, Nasyonal Sosyalistlerin ve Hitler’in programatik önceliği olmuştur.²⁴

de, diğer bütün şeyler gibi, hastalıklarından kurtarılmış ve parazitlerinden arındırılmış yaşayan bir organizma olan saf halk (*Volk*) idealine dayanıyordu. Hitler’in antik sanata duyduğu “aşk”, onun anıtsal klasisizme ilgisinin ve örneğin Myron’un *Dyskobolos*’unda açıkça görülen klasik güzellik idealine duyduğu tutkunun bir bileşimiydi. Sonsuzluğa vurgu yapan anıtsal görkem ve güzellik ideali, eski Yunanlar ve Almanlar arasında “Aryan” kökende kurulan özdeşlik üzerinden ırksal, *völkisch*, ihtiyaçları karşılıyordu. Biraz daha ileri gidilince, eski Yunanlar içinde Dorlara yapılan vurgu öne çıkmaktaydı. Hitler’in mimarı Albert Speer’e göre Helen demek Dor demekti. Dönemin Dorlarının Yunanistan’a kuzeyden göç ettiğini ve aslında Germen kökenli olduğunu kabul eden Alman tarih ve arkeoloji görüşü de Speer’i desteklemekteydi. Böylelikle Hitler’in 1937’de *Büyük Alman Sanat Sergisi*’nin (*Grosse Deutsche Kunstausstellung*) açılışında dediği gibi, bugüne kadar hiç kimse bu büyük estetik sürekliliği (hem erken hem de kültürel olarak) temsil eden ve ileri götüren Üçüncü Reich Almanları kadar antik dünyaya yakın olmamıştı (bkz. J. Nelis, “Modernist Neo-Classicism and Antiquity in the Political Religion of Nazism: Adolf Hitler as Poietes of the Third Reich”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 9/4 (2008), s. 479-480). Tabii bu ırkçı kabul Troya’yı yerle bir eden Dorların temsil ettiği Helenizm ile erken Alman klasisizminin hayranlık beslediği ve kaynağını hümanizmin gelişmesinde bulan Helenizm arasındaki açık farkı gözler önüne sermekteydi.

- 24 Nazi döneminin kültür politikasında *Bildung* fikri gözden düştü. Buna bağlı olarak klasik filologların ve arkeologların da “milli devrim”de yeri olmayacaktı. İlgi tamamıyla Kossinna’nın temellerini attığı Alman prehistoryasına kaydı. Bu bağlamda, öne çıkan Alman prehistorya ekolü, başlangıçta İtalya ve Yunanistan’daki kazılara darbe vurdu. Bu ortamda bazı filologlar Almanya’dan göç etmek zorunda kaldı. Az sayıda filolog ise Nazi ideolojisine biat etti. Bazı arkeologlar da, özellikle 1938’den sonra Almanya’nın İtalya ile müttefik olmasından ve Yunanistan işgalinden yararlanarak oralarda kazı ve araştırma yapma fırsatı yakaladı veya mevcut araştırmalarını devam ettirebildiler (bkz. Marchand, *Olympus: Archaeology...*, s. 344 vd.). Esasen Nazi döneminin büyük bölümünde klasik filolog ve arkeologlar çalışmalarını zorlukla sürdürdüler. Görece düşük siyasi profilleri sayesinde de savaş sonrasının “Nazilerden arındırma” (*denazification*) operasyonu sırasında batıya göç etme taleplerinde sorun yaşamadılar veya aklanarak anayurt üniversitelerdeki görevlerini sürdürebildiler. İronik biçimde Türkiye’de klasik filoloji ve yakın disiplinlerin kuruluşu yine Nazi tehdidi sayesinde olmuştur. Nazi Almanyası’nda ideolojik veya mesleki nedenlerle, özellikle de Yahudi kökenleri yüzünden geleceklerini sıkıntıda gören akademisyenlerin bir kısmı Türkiye’ye gelerek, örneğin Hans Gustav Göterbock Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi’nde Hititoloji’yi, Georg Rohde Klasik Diller’i, Benno Landsberger Assuroloji’yi, Walter Ruben Hindoloji’yi kurdu. Landsberger ve Göterbock’un kendileri, Rohde’nin de eşi Yahudi’ydi.